

Eesti-uuringute Tippkeskuse kokkuvõttekonverents

"Dialogid Eestiga. Uus algus"

15.-16. veebruar 2023 Tartus

"Dialogid Eestiga. Uus algus" "Dialogid Eestiga. Uus algus" "Dialogid Eestiga. Uus algus"

**Kava
Teesid**

Tartu
ELM Scholarly Press
2023

Eesti Kirjandusmuuseum
Eesti-uuringute Tippkeskus

Eesti-uuringute Tippkeskuse konverents

DIALOGID EESTIGA

Uus algus

15.-16. veebruar 2023
Eesti Kirjandusmuuseum
Tartu

KAVA JA TEESID

EKM Teaduskirjastus
Tartu 2023

Koostajad: Liisi Laineste, Mare Kõiva
Keeletoimetajad: Asta Niinemets, Liisi Laineste
Kaanekujundus & html: Andrus Tins, Andres Kuperjanov
Küljendaja: Diana Kahre

Eesti-uuringute Tippkeskuse konverents “Dialoogid Eestiga”, 15.–16. veebruar 2023, Eesti Kirjandusmuuseum, Tartu

Konverentsi koduleht: <https://www.folklore.ee/CEES/2023/finaal/>

Korraldaja: Eesti Kirjandusmuuseum

Korraldustoimkond:
Mare Kõiva, mare@folklore.ee
Liisi Laineste, liisi@folklore.ee
Anne Ostrak, anne.ostrak@folklore.ee
Piret Voolaid, piret.voolaid@kirmus.ee
Sergey Troitskiy, sergei.troitskii@folklore.ee

Konverentsi toimumist toetab Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus TK 145), Eesti Kirjandusmuuseumi uurimisprojekt “Folkloori narratiivsed ja uskumuslikud aspektid” ja Eesti Kultuurkapital.

Euroopa Liit
Euroopa
Regionaalarengu Fond

Eesti
tuleviku heaks

EKM

EESTI KULTUURKAPITAL

CEES 2023

CEES

CENTRE OF EXCELLENCE
IN ESTONIAN STUDIES

Eesti Kirjandusmuuseum

ISSN 2585-688X (e-väljaanne)
ISBN 978-9916-659-60-1 (pdf)
ISBN 978-9916-659-59-5 (trükk)

© autorid, 2023
© kaaned, 2023
© Eesti Kirjandusmuuseum, 2023

HEA KONVERENTSIL OSALEJA!

EUTK on Eesti Kirjandusmuuseumi juures töötav teadusühendus, mis tegeleb Eesti etniliste rühmade keele- ja kultuurinähtuste erialadevaheliste uuringutega. Tippkeskus on oma seitsme tegevusaasta jooksul koondanud üle saja teadustöötaja ja doktorandi Eesti Keele Instituudist, Eesti Kirjandusmuuseumist, Eesti Muusika- ja Teatriakadeemiast, Tallinna Ülikoolist, Tallinna Tehnikaülikoolist ning Tartu Ülikoolist. Meiega on liitunud üksikuurijad ja töörühmad Eestist ja väljastpoolt Eestit, mis on teinud tipp-keskuse töö ühelt poolt Eesti-keskseks, samas aga rahvusvaheliseks.

Põhirõhk on olnud 12 valdkondadeüleisel uurimissuunal: ajalooliste väljendus- ja kultuuripraktikate uuringud; biograafika; digitaalhumanitaaria ja keeletehnoloogia; eetika, keele- ja vaimufilosoofia; kirjakultuur ja kirjandusuuringud; korpuspõhised keele-, kirjanduse ja folklooriuuringud; kõne- ja muusikauuringud; migratsiooni- ja diasporaauuringud; narratiiviuuringud; nüüdiskultuuri (sh meedia) uuringud; soouuringud ning usundi- ja müüdiuuringud. Viimastel aastatel on uurimiskeskmes olnud aktuaalsed tervise- ja keskkonnaproblemaatika, aktiivselt on jätkunud 2020. aastal alustatud koroona-uuringud eri kultuurinähtustes (nt narratiivid, elulood, uskumused, keeleüksused, meemid) eesmärgiga pakkuda kriisiolukorras humanitaarseid lahendusi, sh keelefilosoofilist ja moraalfilosoofilist analüüsi. Märkimisväärseks saab lugeda nt kliinilise eetika juhiseid haiglatele. 2022. aastal said oluliseks Vene-Ukraina sõja humanitaarteaduslikud aspektid (pagulasnarratiivid, kangelase kuvand meemides jne). Käesoleval konverentsil kuuleme 12 töörühma ettekandepaneele ning võtame aega selleks, et arutleda, millised on tippkeskuse teadlaste käsilolevad põnevad uurimisteedad, kuidas suhestuvad uurimistulemused aktuaalsete sotsiaal- ja humanitaarküsimustega ühiskonnas ning mis suunas tuleks minna edasi.

Inspireerivat konverentsi soovides
korraldustoimkond

KONVERENTSI KAVA

Kolmapäev, 15. veebruar

9:00 Avamine, haridus- ja teadusministri Tõnis Lukase ja Eesti Kirjandusmuuseumi direktori Piret Voolaiu tervitused

Tervitussõnad, Mare Kõiva, Anne Ostrak, Piret Voolaid, Liisi Laineste:
Eesti-uuringute Tippkeskuse seitse tegevusaastat

9:30–10:30 PLENAARLOENG Text similarity computation in large collections of Finnic oral folk poetry
Maciej Janicki

10:30–11:00 Kohvipaus

11:00–11:45 Narratiiviuringute tööruhm
Moderator Liisi Laineste
Eda Kalmre

Kokkuvõtvalt uurimisrühma tööst

Anneli Mihkelev
Kirjanduslikud dialogid Eestiga

Mare Kalda
Üheksakümmend jututüüpi. Aardenarratiivide kaug- ja lähilugemine

11:45–12:30 Soouuringute tööruhm
Moderator Anastasiya Fiadotava
Andreas Kalkun
Sakste pahe? Linnanõunik Georg von Rehekampffi juhtum

Raili Marling, Eve Annuk
Sooline perspektiiv eesti kultuuri uurimisel: kokkuvõtte tööst Eesti-uuringute Tippkeskuse raames

12:30–13:15 Nüüdiskultuuri (sh meedia)uuringute tööruhm
Moderator ja diskussant Saša Babić

Andrus Tins, Reet Hiimäe
Research of technology folklore: discoveries, potentials and challenges

Anastasiya Fiadotava, Liisi Laineste
Heroes and villains in memes on the 2022 Russian invasion of Ukraine

Władysław Chłopicki

From colloquial metaphors to public outrage: a recipe on how to get Poles going

13:15–14:00 Lõunapaus

14:00–14:45 Eetika, keele- ja vaimufilosoofia töörühm

Moderator Reet Hiimäe

Bruno Mölder

Teise isiku vaatepunkt ja rahvapsühholoogia

Margit Sutrop

Millest sõltub usaldus teaduse vastu? Filosoofiliselt

Heidy Meriste

Süü ja häbi vaheline dünaamika Jaan Krossi loomingus

14:45–15:30 Kirjakultuuri ja kirjandusuuringute töörühm

Moderator Anastasiya Fiadotava

Sven Vabar

EWODiga läbipaistvusühiskonna vastu

Liina Lukas, Tiina-Erika Friedenthal

Balti kirjakultuuri ajaloo metodoloogilisi küsimusi

Saara Lotta Linno

Segakeelsest poeetikast Eesti nüüdisluule näitel

15:30–16:15 Biograafika töörühm

Moderator Eda Kalmre

Maarja Hollo

Nostalgia Kurt Eiskopi kirjades Edith Eiskopile aastaist 1940–1941

Tiina-Ann Kirss

Sõnumid põgeniketeekonnalt: Armin ja Liidia Tuulse kirjavahetus
Rootsis sügisel 1944

Anu Raudsepp

Kirjanduse tähtsus vaimses vastupanus eestlaste vangilaagrite
kirjades stalinismi ajal

17:00 Avavastuvõtt Eesti Kirjandusmuuseumi suures saalis

Neljapäev, 16. veebruar

9:00–9:45 Ajalooste väljendus- ja kultuuripraktikate uuringute töörühm

Moderaator Mare Kalda

Katre Kikas

Jaan Saalvergi elulood: enesemadaldusest avaliku elu tegelaseks

Ave Goršič

Kogujate korjamine – rahvaluulearhiivi kaastöölised kontekstis

Žanna Pärtlas

Seto etnogeneesist etnomusikoloogia andmete alusel

9:45–10:30 Usundi- ja müüdiuuringute töörühm

Moderaatorid Liisi Laineste, Tõnno Jonuks

Tõnno Jonuks

Pärimuslikud pühapaigad keset religiooni, rahvusluse ja turismi arenguid

Atko Rimmel

“Minu kirik on mets”

Roomet Jakapi

Usu rahvalikkus ja filosoofia elitaarsus

Mare Kõiva

Haldjad: Revisited

10:30–11:00 Kohvipaus

11:00–11:45 Digitaalhumanitaaria ja keeletehnoloogia töörühm

Moderaator Liisi Laineste

Mark Fishel, Tanel Alumäe, Einar Meister

Keeletehnoloogia arendus

Liina Lindström

Korpuspõhine eesti murrete uurimine: võimalusi ja tulemusi

Mari Sarv

Stereotüüpsed üksused regilaulus: arvutuslik vaade

11:45–12:30 Korpuspõhiste keele-, kirjanduse ja folklooriuuringute töörühm

Moderaator Mari Sarv

Kadri Vider, Neeme Kahusk, Mari Sarv, Marin Laak

Korpuslingvistika ja kultuuriloolised kirjavahetused: korpuse loomise probleemid

Külli Prillop, Külli Habicht, Tiit Hennoste, Helle Metslang

Korpuspragmaatilisest keeleanalüüsimisest “Pragmaatika” korpuse abil

Heiki-Jaan Kaalep

Kuidas hinnata korpuse sobivust?

12:30–13:30 Lõunapaus

13:30–14:15 Kõne ja muusika uuringute töörühm

Moderator Anastasiya Fiadotava

Eerik Jõks, Marju Raju

Eesti keel ja muusika kognitiivse muusikateaduse huvikeskmes

Allan Vurma, Tuuri Dede, Veeda Kala, Einar Meister, Lya Meister,

Marju Raju, Jaan Ross

Vokaalide ja klusiilide intensiivsussuhted laulmisel teksti

arusaadavuse mõjutajana

Anu Schaper

Johann Valentin Meder (1649–1719) ehk kuidas uurida muusikat, mida pole (eriti) säilinud

Brigitta Davidjants

Postsovetlike fännikogukondade narratiivid Eesti Depeche Mode'i fännklubi näitel

14:15–15:00 Migratsiooni- ja diasporaa-uuringute töörühm

Moderator Liisi Laineste

Diskussant Anu Korb

Aivar Jürgenson

Kaukaasiasse väljarändamise retseptsioon eesti ajakirjanduses 19. sajandi lõpukümnenditel ja 20. sajandi algul

Marin Laak

Marie Underi ja Ivar Ivaski kirjavahetuse teemaanalüüsi poole

Triinu Ojamaa

Ülevaade pilootuurimusest Norra eestlaste kultuuriliste hoiakute ja elustiili kohta

15:00–16:00 Esitlused

16:00–17:00 Konverentsi lõpetamine

PLENAARLOENG

Text similarity computation in large collections of Finnic oral folk poetry

Maciej Janicki (Helsingi Ülikool)
maciej.janicki@helsinki.fi

In this talk I show the application of computational methods for text similarity detection to a large corpus of Finnic oral folk poetry, numbering over 270,000 texts from combined Finnish and Estonian archival collections. The corpus has been compiled by merging several existing large collections within the Academy of Finland project “Formulaic intertextuality, thematic networks and poetic variation across regional cultures of Finnic oral folk poetry” (FILTER), a consortium that includes researchers from the Finnish Literature Society, the University of Helsinki and the Estonian Literary Museum.

The computational text similarity detection on the level ranging from individual lines to entire texts produces results that can be used in a threefold way. First, they enable large-scale quantitative views on the collections. Second, they aid qualitative research by providing links to similar and related texts, thus helping the researcher to find all potentially relevant material for a focused study. Thirdly, they provide additional criteria for which the collections can be queried, allowing to explore the less known parts of the collections. I will illustrate these use cases with examples from our ongoing project.

TEESID

Narratiiviuuringute tööühm

Kirjanduslikud dialoogid Eestiga

Anneli Mihkelev (Tallinna Ülikool)
milennagm@gmail.com

Dialoog on mõiste, mis nõuab kommunikatsiooni ja rohkem kui üht osalejat. Kulturiuuringute Tippkeskuse tegevuses toimus osalejate vahel pidev dialoog, mis sisaldas nii vestlusi kui ka muljeid, tähelepanekuid ja vaidlusi. Dialoogid toimusid nii töögrupi sees kui ka väljaspool seda, nii Eestis kui ka Eestist väljaspool. Tänu dialoogilistele suhetele oli võimalik õppida tundma nii eesti oma kultuuri kui ka võõraid kultuure ehk “oma” ja “võõrast”.

Eesti diasporaa või pagulaskultuur on üks väga hea näide, kuidas toimus dialoog “oma” ja “võõraga”, kuidas see dialoog muutus keerulistel aegadel, revolutsioonide ja sõdade ajal mitmetähenduslikuks, ning küsimus, mis on “oma” ja mis “võõras” sai väga oluliseks, kuni selleni välja, et alati ei saanud pealtnäha “oma” siiski “omaks” pidada, näiteks Gustav Suitsu, Kalju Lepiku, Oskar Lutsu, August Gailiti jt loomingus.

Võõraste kultuuride mõju oli ühest küljest varjupaiga võimalus ja teisest küljest oma kultuuri rikastamise võimalus. Seda kõike demonstreerib eesti kirjandus nii siin kui sealpool piire, nii kodumaal kui ka paguluses kirjutatu, näiteks Eduard Vilde romaanid ja jutustused, Indrek Hargla looming jt.

Kokkuvõtvalt võiks öelda, et dialoog Eestiga oli meie loojail alati olemas isegi siis, kui autor elas pikemat aega võõral maal.

Ettekandes tulevad vaatluse alla näited eesti 20. sajandi kirjandusest nii luules kui proosas.

Üheksakümmend jututüüpi. Aardenarratiivide kaug- ja lähilugemine

Mare Kalda (Eesti Kirjandusmuuseum)

mare.kalda@folklore.ee

Suure rahvajuttude tekstikorpuse uurimine eeldab koondatud palade korduvat ja tähelepanelikku lugemist ehk tööd tekstidega, mis on filoloogiline protseduur. Ettekandes on vaatluse all aardejuttude käsitlemise hetkeseis ehk olukord, kus temaatiline tüpoloogia kui kauglugemise (*distant reading*) saadus ei anna vastuseid neile küsimustele, millele saab vastata lähilugemise (*close reading*) abil. Nimelt võimaldab just lähilugemine kui tekstisiseste tasandite uurimine panna tähele huvitavaid detaile peidetud varanduse juttudes, mis muistendite liigituses rolli ei mängi. Narratiivsed episoodid sama jututüübi variantides on samad, kuid iga üksiku jutu sisu sõnastamine ehk tekstualiseerimine varieerub. Huvitavate üksikasjade märkamine muistendites avab tõlgendusvõimalusi – nii inimsuhete ja suhtumiste ning väärtuslikuks või väärtusetuks pidamise kohta, kuid ka olustikuliste, tehnoloogiliste jne muutuste kohta.

Kirjandus

Culler, Jonathan 2010. The Closeness of Close Reading. *ADE Bulletin* 149, 20–25.

Meriste, Maarja Helena 2021. Kirjanduskeele kauglugemine. Kirjandust väärindava metodoloogia arendamine tsiteerimisvõtte näitel. *Keel ja Kirjandus* 8–9, 719–736.

Tangherlini, Timothy 2016. Big Folklore: A Special Issue on Computational Folkloristics *Journal of American Folklore* 129 (511), 5–13.

Soouuringute tööruhm

Sakste pahe? Linnanõunik Georg von Rehekampff juhtum

Andreas Kalkun (Eesti Kirjandusmuuseum)
andreas@folklore.ee

Folklooris tuleb ette, et igasugustes pahedes ja veidrustes süüdistatakse naaberrahvaid, aga ka endast erineva päritolu või klassikuuluvusega teisi. Eesti pärimuse erinevates žanrideski võib leida teisest rahvusest ja seisusest inimeste pilkamist ja mõnitamist, eriti palju leidub muidugi mõisaametite vastu suunatud folkloori. Lähedase teisega seotud eelarvamused ja uskumused on puudutanud ka seksuaalsfääri. Teisest seisusest või rahvusest inimesi on peetud ka nende harrastatud seksuaalpraktikate mõttes erinevaks, neid on võidud kujutada näiteks ebatavaliselt kiimastena või täitmatutena.

Esimesed eestikeelsetes lehtedes kajastatud homoseksuaalsete inimestega seotud skandaalid olid toimunud Saksamaal ja puudutasid kõrgest seisusest isikuid. Eulenburgi skandaali (1907–1909) käsitledes vihjasid eesti ajakirjanikud, nagu oleks homoseksuaalsus kui nähtus seotud just kõrgema klassiga. Kasutatigi termineid nagu “suurte herrade eralõbu” ja “peenikese seltskonna liikmed”. 1920. aastail ilmub ajakirjanduses mitmeid meestevahelist homoseksuaalsust käsitlevaid artikleid. Tähelepanuväärselt rõhutatakse neiski, et sellised kombad on levinud just kõrgest seisusest meeste hulgas. Sageli tuuakse sealjuures näide mõnest endisest parunist või muidu jõukast saksakeelsest homoseksuaalist. Üks varasem algupärane eestikeelses kirjanduses leiduv homoseksuaalne tegelane leidub Kivilombi Intsu (Hendrik Saar, 1893–1944) kõmulises romaanis “Tallinna saladused” (1926–1927). Seal püüab vaest linna tulnud noormeest Pauli vägistada saksa soost endine aadlik.

Püüan ettekandes kontekstualiseerida 1925. aastal Kuressaares aset leidnud Eesti omamaist homoseksuaalset skandaali, mis leidis ajakirjanduses rohket kajastust ja andis ilmselt paljudele homoseksuaalsusega seotud eelarvamustele kinnitust. Juhtumi peategelane oli aadlisooost endine mõisaomanik, kõrgelt haritud jurist ja liblikateadlane, Kuressaare linnanõunik Georg von Rehekampff (1869–1941), kõrvaltegelased aga 18- ja 19aastased eesti noorukid.

Sooline perspektiiv eesti kultuuri uurimisel: kokkuvõte tööst Eesti-uuringute Tippkeskuse raames

Raili Marling (Tartu Ülikool)
raili.marling@ut.ee

Eve Annuk (Eesti Kirjandusmuuseum)
eve.annuk@kirmus.ee

Viimase paarikümne aasta jooksul on sootemaatika muutunud üha olulisemaks eesti ühiskonna ja kultuuri uurimisel. Ühelt poolt on eri teadusvaldkondades hakatud järjest rohkem tähelepanu pöörama sooaspektile, teisalt on ka ühiskond laiemalt hakanud teema vastu suuremat huvi tundma. Eesti-uuringute tippkeskuse soouuringute töörühm keskenduski sellesuunalisele uurimistööle, ühendades teadlasi erinevatest valdkondadest ja institutsioonidest. Eesmärgiks oli nii süstemaatilisem vaade eesti intellektuaalsele ja sotsiaalajaloole sooaspektist kui ka tänapäevaste teemadele soovaatenurga lisamine ning kultuuripraktikate mõtestamine sellest lähtuvalt.

Ettekandes käsitletaksegi nii teemasid, millega töörühmas tegeldi, kui ka probleeme ja väljakutseid, millega vastamisi seisti.

Nüüdiskultuuri (sh meedia)uuringute tööruhm

Diskussant: Saša Babić (ZRC SAZU)

Sasa.Babic@zrc-sazu.si

Research of technology folklore: Discoveries, potentials and challenges

Andrus Tins (Eesti Kirjandusmuuseum)

andrus.tins@folklore.ee

Reet Hiimäe (Eesti Kirjandusmuuseum)

reet.hiimae@folklore.ee

Technology folklore has emerged in CEES contemporary folklore and media working group as a new and promising research field. Members of the working group have given respective presentations on CEES conferences about alternative and future energy technologies, related narratives, and public opinions. In addition to the above-mentioned topical fields of research, the authors of this presentation emphasize the particular importance of studying folk beliefs and attitudes related to the Green New Deal (GND), energy innovations, digitalization, and virtualization (emerging of fears and insecurity in narratives regarding to 5G data transfer technology, online privacy, the prominence of artificial intelligence in everyday life, etc.). Here, interviews and focus groups as well as the content of internet forums and newspapers' commentary sections have proved as a good source for research data. In addition, data are available in the form of older archival accounts and databases which offer much information for new discoveries, e.g., technology-related representations, attitudes and narratives in pre-WW2 Estonian news media, and Estonian biographies from the post-WW2 Soviet period. Provisory research findings show that people's beliefs have an impact on their consumer behavior and other decisions. This short presentation aims to give an overview of the main characteristics and challenges of technology folklore research as part of the wide field of technology humanities.

Heroes and villains in memes on the 2022 Russian invasion of Ukraine

Anastasiya Fiadotava (Eesti Kirjandusmuuseum, Jagieŭo Ülikool)
anastasiya.fiadotava@folklore.ee

Liisi Laineste (Eesti Kirjandusmuuseum)
liisi@folklore.ee

Wars and other acute social conflicts are a fruitful ground for the emergence of heroes and villains. This is true for the 2022 Russian invasion of Ukraine: both the news media and ordinary people have found targets for villainisation (Russian president Vladimir Putin) and heroisation (Ukrainian president Volodymyr Zelenskyy) since the outbreak of war. The article discusses how the public images of the two leaders appeared in internet memes collected in Estonian and Belarusian social media between February 24 and April 8, 2022. Analysing them against the backdrop of the (stereo)typical traits of heroes and villains in folklore, we outline how the new media format affects the way these two juxtaposed images are portrayed in memes. We also focus on the juxtaposition as one of the key strategies both in the processes of villainisation/heroisation and of humour production. The clear juxtaposition between good and evil in war humour distinguishes it from disaster jokes, which do not usually take a definite stance towards their targets.

From colloquial metaphors to public outrage: A recipe on how to get poles going

Władysław Chłopicki (Jagiełło Ülikool)
chlopicki@gmail.com

Metaphors have been discussed as one of tools of persuasion for a long time. Metaphors have the “transformative power” (Ferrari 2020) – they can catch attention of the public, especially when they are short, idiomatic and evocative, as well as the media, who can either promote or discourage the ideological stand that the metaphors express and evoke a lot of public reactions. I will discuss only one recent example of such wildly publicized metaphor that has been used by the leader of Law and Justice party in Poland Jarosław Kaczyński in 2022 in a meeting with his followers where he discussed the causes for low birthrates in the country. What drew public attention is his flippant metaphorical, indirect reference to alcoholism of young women in combination with the emblematic gesture as a way of explaining low birthrate (this is still a tongue-in-cheek topic in Polish public discourse – Poles at large are tolerant and understanding of people getting drunk and of the symptoms of drunkenness). He said literally (in Polish translation): “young women give themselves in the neck” (i.e. getting drunk), with one of his hands attempting to move towards his neck. The use of such colloquial metaphor, evoking the stereotype, in a public statement was clearly intended to evoke a laughter reaction of his audience as well as to raise the topic with the public at large to evoke debate, which it did and very intensively. The result of such debate is not always entirely predictable, thus in analysing the material I will approach it from the perspective of dialogue pragmatics and/or dialogic action (in Kecskes and Weigand terms) – going beyond conceptual level and attempting to identify the interlocutors discursive agenda via dialogic actions and reactions.

Eetika, keele- ja vaimufilosoofia tööühm

Teise isiku vaatepunkt ja rahvapsühholoogia

Bruno Mölder (Tartu Ülikool)

bruno.moelder@ut.ee

Teiste inimeste mõistmise puhul eristatakse sageli kahte perspektiivi – suhet kolmanda isiku ja teise isiku vaatepunktist. Kolmanda isiku vaatepunktist vaadeldakse teisi kõrvalt, justkui empiirilisi objekte ning neid tunnetatakse järelduslikult (Hutto 2004). Teise isiku vaatepunktist saab võimalikuks teistlaadi, vahetum ja interaktiivne suhe teistega (Gallagher 2001, 2009). Ka seda suhet on kontseptualiseeritud eri moel (De Bruin jt 2012). Veel üks keskne mõiste seoses teiste inimeste mõistmisega on “rahvapsühholoogia”. Rahvapsühholoogia on mõistete võrgustik, mis hõlmab vaimunähtusi tähistavaid mõisteid ja seoseid nende ja maailma vahel. Rahvapsühholoogia rakendamine hõlmab endas võimet kasutada seda mõistete võrgustikku teiste inimeste mõistmiseks, põhiliselt nende käitumise mõtestamiseks neile vaimuseisundite omistamise kaudu (nt Mölder 2016). Teise isiku vaatepunkti ei iseloomustata enamasti rahvapsühholoogia kaudu. Ettekandes keskendun rahvapsühholoogia rollile teiste inimeste mõistmises just teise isiku vaatepunktist. Täpsustan erinevaid võimalusi selle rolli käsitlemiseks ja analüüsin võimalikke lahendusi. Seeläbi täpsustub ka rahvapsühholoogia osatähtsus vaimu mõistmisel.

Kirjandus

- De Bruin, Leon; van Elk, Michien; Newen, Albert 2012. Reconceptualizing second-person interaction. – *Frontiers in Human Neuroscience* 6 (151), 1–10 (<https://doi.org/10.3389/fnhum.2012.00151>).
- Gallagher, Shaun 2001. The practice of mind: Theory, simulation, or interaction? – *Journal of Consciousness Studies* 8 (5–7), 83–107.
- Gallagher, Shaun 2009. Two problems of intersubjectivity. – *Journal of Consciousness Studies* 16 (6–8), 289–308.
- Hutto, Daniel D. 2004. The limits of spectatorial folk psychology. – *Mind and Language* 19 (5), 548–573 (<https://doi.org/10.1111/j.0268-1064.2004.00272.x>).
- Mölder, Bruno 2016. Mind and Folk Psychology: A Partial Introduction. – *Studia Philosophica Estonica* 9 (1), 1–21 (<https://doi.org/10.12697/spe.2016.9.1.01>).

Millest sõltub usaldus teaduse vastu?

Filosoofiliselt

Margit Sutrop (Tartu Ülikool)

Margit.Sutrop@ut.ee

Küsitlused näitavad, et usaldus eesti teadlaste vastu on kõrge. Samas oleme nt koroonapandeemia ajal kohanud palju inimesi, kes teadust umbusaldavad ja teaduspõhiseid soovitusi kahtluse alla seavad. Mida küsitlustes silmas peetakse, kui uuritakse, kas inimesed usaldavad teadust? Millest sõltub usaldus/umbusaldus teaduse ja teadlaste vastu? Mida me teeme, kui me usaldame/umbusaldame?

Filosoofia ülesanne on luua mõisteline selgus ning küsimusi õigesti püstitada, siis saavad empiirilised teadused otsida vastuseid. Usalduse mõiste on keeruline ja seetõttu on vaja enne kui hakata mõõtma usaldust teaduse või teadlaste vastu, teha selgeks, mis on usaldus, kes või mis võib olla usalduse objekt ja millel usaldus põhineb? Küsides, kas inimesed usaldavad teadust, võib pidada silmas teadust kui inimtegevuse valdkonda või konkreetseid teadusvaldkondi või suundasid. Küsija võib tunda huvi ka selle vastu, kas teadlasi peetakse usaldusväärseks (siis on aga kohe järgmine küsimus, mis teeb teadlased usaldusväärseks – kas kompetentsus või see, et nad tahavad inimestele head või et nad käituvad moraalselt hästi). Teadus võib aga tähendada ka teadusprodukte, nt vaktsiine või tehnoloogiaid.

Filosoofid ja sotsiaalteadlased on usaldust erinevalt defineerinud. Pole ka üksmeelt selles, millest usaldus teaduse vastu sõltub. Välja on toodud erinevaid põhjuseid. Kõige enam levinud on nn kognitiivse defitsiidi mudel, mille puhul umbusaldamine seotakse puudulike teadmistega. Usalduse tõstmiseks tuleb siis inimesi harida. Seda mudelit on aga viimasel ajal palju kritiseeritud. Usaldust/usaldamatust teaduse vastu seotakse episteemiliste või väärtuskaalutlustega (kas see, mida teadlased teevad, läheb kokku meie väärtustega). Need, kelle jaoks usaldus sisaldab ka emotsioone, osutavad, et teaduse usaldamise/umbusaldamise puhul on oluline ka tunne, mida usalduse/umbusalduse objekt meis tekitab.

Oma ettekandes näitan, et uurimaks, kas inimesed usaldavad teadust või tegemaks pingutusi usalduse loomiseks, peame täpsustama mõisteid 'usaldus', 'umbusaldus' ja 'usaldusväärsus'. Samuti peame leppima kokku, mida me teaduse all mõistame.

Süü ja häbi vaheline dünaamika Jaan Krossi loomingus

Heidy Meriste (Tartu Ülikool)

heidy.meriste@gmail.com

Ettekande fookuses on kaks emotsiooni – süütunne ja häbi – ning nende omavaheline dünaamika Jaan Krossi loomingus. Jaan Unduski kohaselt on Krossi loomingus süütunne pigem kõrvaline nähtus, mis on suures plaanis allutatud häbile kui Krossi teoste ühele keskseimale emotsionaalsele dominandile. Oma ettekandes püüan emotsioonifilosoofi pilguga täpsemalt lahti mõtestada, mida tähendab öelda, et süütunne on häbile allutatud, ning näidata, et tegelikult on süü ja häbi vaheline dünaamika Krossi teostes siiski mõnevõrra keerulisem.

Pole küll kahtlust, et nende väärtuste tasandil, millest kumbki emotsioon võrsub, on häbi aluseks olevatel väärtustel (isiklik staatus ja eduks) Krossi teostes kandvam roll kui süütunde aluseks olevatel väärtustel (moraal, teiste heaolu). Aga kui vaadata emotsioonide endi tasandil, siis ei ole see üheselt selge, et süütunne oleks vähem tähtis kui häbi.

Kusjuures võib isegi kahelda, kas ja kuivõrd Krossi tegelased üldse mingit sügavamat häbi tunnevad. Tegevuse tõmbab küll tihti käima isiksuse suureks saamise iha, aga see ei ole sama, mis öelda, et teoste keskseks liiniks oleks siirast ja sügavast häbitundest ülesaamise taotlus (nii nagu Unduski poolt kontrastiks toodava kirjanduse puhul on tegevuse käivitajaks süütunne ning enda lunastamise soov). Rohkemgi kui häbi võiks kannustava emotsioonina määratleda uhkust.

Kuid sügavalt lõikavat süütunnet tunnevad Krossi tegelased küll – mitte nietzschelik-freudilikku patoloogilist enesesüüdistamist (süütõlgendus, millest Undusk enamasti paistab lähtuvat), aga empaatilist süütunnet, mis markeerib teistele sündinud kahju. Tõsi, süütunne on küll harva tegevust käima tõmbavaks jõuks. Pigem võrsub see teoste lõpus tagantjärele reflekteerides ning markeerib seda, mille – või ehk oleks täpsem öelda kelle – arvelt edu või ellujäämine on tulnud. Kuid see ei tee süütunnet vähem tähtsaks, vaid just nimelt emotsiooniks, mis nii mõnigi kord lõpus kõlama või kajama jääb (nagu nt “Kajalugudes”). Mitte küll ainsa emotsioonina, sest samaaegselt võidakse tunda ka rõõmu selle üle, et ise siiski ellu jääd, ja/või uhkust oma saavutuste üle, kuid igal juhul emotsioonina, mis teeb lõpus kõlama jääva tundetooni ambivalentseks, mitte ühemõtteliselt positiivseks. Ning see on oluline.

Niisamuti ei saa tähelepanuta jätta ka seda, et Krossi enda halastamatu tööeetika võib suures osas olla kantud just ellujääja süütundest ning seega võib suuremas plaanis isiksuse suureks saamise püüdlus ise olla teatud määral kantud just süütundest ning saada üheks eneselunastamise põhivormiks.

Panen ette, et me ei peaks püüdma taandada Krossi loomingut ühele emotsionaalsele dominandile. Oleks liiglihtsustav määratleda Krossi teoseid eeskätt n-ö häbikirjandusena ning vaadelda neid kui süükirjanduse vastandit. Pigem peitub Krossi eripära just selles, et mõlemad emotsioonid ning nende taga olevad väärtused on omavahelises dünaamilises vastastikmõjus.

Kirjakultuuri ja kirjandusuuringute töörühm

EWODiga läbipaistvusühiskonna vastu

Sven Vabar (Tartu Ülikool)
svenvabar@ut.ee

Korea-päritolu saksa filosoof Byung-Chul Han on kaasaegset Lääne ühiskonda nimetanud läbipaistvusühiskonnaks. See tähendab indiviidide ja protsesside süvenevat ühismõõdulisust, kontrollitavust ja vastastikku konverteeritavust. Han nimetab läbipaistvusühiskonda “neoliberaalseks samasuse põrguks”, mis muudab inimesed õnnetuks ja tahtetuks. Niisuguse totaalse standardiseerimise vastu saab võidelda, luues ja toetades indiviide, asju ja nähtusi, mis ei oleks ühismõõdulised.

EWOD (Estonian Writers Online Dictionary) on kirjanduse võrguleksikon, mida on Tartu Ülikooli kirjanduse ja teatriteaduse osakonnas tehtud 2014. aastast. EWOD on hoidunud keskendumast kuulsamatele kirjanikele, keda oleks rahvusvaheliselt lihtsam reklaamida, “konverteerida” valitsevate kirjandus- ja kirjastusinstituutide rahvusvahelisse keelde. Selle asemel on EWOD võtnud suunaks tutvustada eesti kirjandust võimalikult paljutahkselt, pöörates tähelepanu ka vähetuntumatele, kummalisematele, spetsiifilist žanri või subkultuuri esindavatele kirjanikele. Nõnda toimides EWOD loodetavasti töötab läbipaistvusühiskonna vastu.

Balti kirjakultuuri ajaloo metodoloogilisi küsimusi

Liina Lukas (Tartu Ülikool)

liina.lukas@ut.ee

Tiina-Erika Friedenthal (Tartu Ülikool)

Balti kirjakultuuri ajaloo projekt on olnud Eesti-uuringute Tippkeskuse tegevusprogrammis selle algusest saati. Pikki ettevalmistusi nõudnud kaheksa-köitelisest kollektiivmonograafiast on tänaseks ilmunud esimene köide ja kaks järgmist on tulekul. Ettekandes avame selle pika kultuuriajaloo kirjutamise protsessi vältel lahendada tulnud metodoloogilisi ja kontseptuaalseid küsimusi.

Segakeelsest poetikast Eesti nüüdisluule näitel

Saara Lotta Linno (Tartu Ülikool)

saara.lotta.linno@ut.ee

Viimase paarikümne aasta jooksul on kirjandusliku mitmekeelsuse uuringud rahvusvahelises teaduses hoogustunud. Seda on võimaldanud varasemast avatum maailm ning kergemini tekkivad, saavutatavad ja hoitavad kontaktid maailma eri nurkadest pärinevate ja erinevaid keeli kõnelevate kirjanike ning teadlaste seas. Ehkki siinsest kirjandusest rääkides peetakse enamjaolt silmas väikese algustähega algavat eestikeelset kirjandust, on ka Eesti alal kokku puutunud keeli ja kultuure kirjandusteaduses järjest enam analüüsitud ja esile tõstetud – alates varauusaegsest mitmekeelsest Balti kirjakultuurist kuni nüüdisaegse Eesti venekeelse kirjanduseni. Väikese kõnelejaskonnaga keele kultuur vajab säilimiseks ja õitsemiseks ühtaegu kokkupuudet teiste kultuuride ja keeltega ning kohalikku väärtustamist ja edendamist. Keskendun oma ettekandes Eesti kirjanduses avalduvate keelekontaktide poeetikale ning näitan seitsme segakeelse, nüüdisluulest pärineva teksti põhjal, mil viisil kujundab teksti poeetikat erinevate keelte nähtav kokkupuude ühes luuletuses, ning mil määral on neis tekstides tajutav kohalik, mil määral globaalne.

Biograafika töörühm

Nostalgia Kurt Eiskopi kirjades Edith Eiskopile aastaist 1940–1941

Maarja Hollo (Eesti Kirjandusmuuseum)
maarahollo@hotmail.com

Sõja ajal omandavad kirjad inimeste elus erilise tähenduse: Jenny Hartley väitel kirjutati, saadeti ja saadi Teise maailmasõja ajal ilmselt rohkem kirju kui kunagi varem või hiljem, sest kirjad olid tihti ainus võimalik kommunikatsioonivorm. Vähem tähtis ei olnud ka see, et sõja ajal, mil inimesed tundsid ennast ebakindla, ohustatu ja haavatavana, pakkusid kirjad võimaluse luua alternatiivne, turvaline ruum. Üheks võimaluseks kirja-des sellist ruumi luua on nostalgilised tagasivaated ajale, mida kirjutaja tõlgendab helge ja ihaldusväärsena. Eriti oluline oli see ruum aega teenivate ja rindel viibivate sõdurite jaoks, kes olid sunnitud pidevalt surmaga silmitsi seisma. Oma ettekandes käsitlen nostalgia avaldumisviise ja funktsioone Kurt Eiskopi (1919–1944) kirjades armastatule ja hilisemale abikaasale Edith Eiskopile (1919–1991). Kurt Eiskop hakkas aega teenima Eesti Vabariigi kaitseväes 1940. aasta kevadel. Sama aasta 17. juunil okupeerisid Nõukogude Liidu väed Eesti Vabariigi ja sellega seoses muutus ebakindlaks Eesti sõjaväelaste edasine staatus. Ka Eiskop kajastab oma kirjades tolle aja meeleolusid, väljendades teadmatust ning hirmu tuleviku ja sõja ees. Kirjade kirjutamise ajal teenis Kurt Eiskop aega 627. kerge-suurtükiväe polgus, mis paigutati venelaste tulles Narva lähistelt Väike-Maarja kanti. Kurt Eiskop hukkus 1944. aastal Porkuni lahingus Saksa poolel venelaste vastu võideldes.

Sõnumid põgeniketeekonnalt: Armin ja Liidia Tuulse kirjavahetus Rootsis sügisel 1944

Tiina-Ann Kirss (Eesti Kirjandusmuuseum)

tiina.kirss@ut.ee

Kodust põgenenud inimestel seisavad küsimuse all kõik inimlikud vajadused füüsiliseks ja vaimseks ellujäämiseks. Vähem tähtis pole oma kaaspõgenikest pereliikmete ja lähikondlastega taaskontaktteerumine. Kui heita pilk tagasi 1944. a Eestist Rootsi põgenenute poolt jäetud arhiivijälgedele, meenuvad ajalehekuulutused pagulasajalehtedes (eelkõige Rootsi Teatajas), kus otsitakse pereliikmeid ja sõpru; samuti suulise teabe liikumine oma paratamatute vigadega.

Kirjavahetusi lahku sattunud eestlastest sõjapõgenike pereliikmetega Teise maailmasõja lõpul leidub harva. Üks huvipakkuvatest on Armin ja Liidia Tuulse kirjavahetus nende Rootsi saabumisest septembri alguses 1944 kuni taas kokkukolimiseni 1945. a alguses. Pisipoja Taneli kurguhaigusesse (difteeriasse) nakatumise tõttu sattusid Armin ja Liidia erinevatesse põgenikelaagritesse – Armin Vikingshilli, kust ta varsti vabanes, ja Liidia pojaga Medvede karantiinilaagrisse Stockholmi lähedal. Väljaarvatud mõned üksikud Armini külaskäigud Medvedesse, jäigi kirjavahetus sidepidamise põhiliseks vormiks 1944. a sügisel.

Ettekande eesmärk on uurida kirjade temaatilist mõõtkava, uudiste edastamist, kirjutajate ootusi teineteisele ning suulise teabe kajastusi kirjavormis.

Kirjanduse tähtsus vaimses vastupanus eestlaste vangilaagrite kirjades stalinismi ajal

Anu Raudsepp (Eesti Kirjandusmuuseum, Tartu Ülikool)
anu.raudsepp@ut.ee

Kirjad aitavad mõista inimeste elulisi seiku ja ellusuhtumist nende isiklikust vaatenurgast. Teise maailmasõja järgsetel aastatel Siberi vangilaagritest Eestisse saadetud kirjad võimaldavad uurida ka ellujäämise põhjusi. Teadaolevalt saadeti aastail 1944–1953 kokku sunnitöö- ja vangilaagritesse 25–30 000 inimest, kellest umbes 11 000 enam tagasi ei tulnud.

Käesoleva ettekande eesmärk on esiteks selgitada, mida ja miks lugesid aastail 1946–1951 vangistuses usuteaduse professor Siegfried Aaslava (1899–1957), eesti keele ja kirjanduse õpetaja Karl Lind (1887–1978) ja Helme Kodumajanduskooli haridusega Helgi Veemee (1922–2006). Teiseks analüüsitakse loetud kirjasõna tähendust antud isikute vaimses vastupanus lootuse hoidjana lootusetuna näivas olukorras. Helgi Veemee 15. augustil 1948: “Ma ei lase iialgi meeolul langeda, sest tean, et kõik möödub ja tulevik toob helgemaid päevi. Suur on inimene, kui ta suudab naeratada ka siis, kui tal on väga raske...”. Aaslava, Lind ja Veemee jäid ellu ja pöördusid Eestisse tagasi.

Ajalooliste väljendus- ja kultuuripraktikate uuringute tööühm

Jaan Saalvergi elulood: enesemadaldusest avaliku elu tegelaseks

Katre Kikas (Eesti Kirjandusmuuseum)
katreki@folklore.ee

Jaan Saalverk (1874–1932) oli Jüri kihelkonnast Kurna vallast pärinev talupidaja, ainelise ja vaimse vanavara koguja, ajalehtede kaastööline ning kohaliku elu edendaja. Oma elu jooksul kirjutas ta mitmel puhul avalikuks kasutamiseks mõeldud elulugusid. Ettekandes vaatlengi lähemalt kolme peaaegu 30 aastase vahega kirjutatud teksti. Esimene neist on saadetud 24aastase talusulase poolt Jakob Hurdale ning koondab mitmeid seiku, mida ta on varasemalt põiminud Hurdale saadetud kirjadesse. Teised kaks elulugu on kirjutanud pealt 50aastane taluomanik ja vallavolikogu liige leksikoni “Eesti avalikud tegelased: eluloolisi andmeid” (Kleis 1932: 288) jaoks. Plaanis on vaadelda seda, kuidas ta end neis kirjutistes positsioneerib ning kuidas on muutunud tema suhe ümbritsevasse konteksti.

Kirjandus

Kleis, R. (toimetaja) 1932. *Eesti avalikud tegelased: eluloolisi andmeid*. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.

Kogujate korjamine – rahvaluulearhiivi kaastöölised kontekstis

Ave Goršič (Eesti Kirjandusmuuseum)

ave.gorsic@folklore.ee

Arhiivimaterjalide kogumisloo juures on loomuldasa peetud oluliseks materjalide tausta uurimist ja allikate tuvastamist. Erinevat laadi rahvaluulepalad asetuvad rikkamasse konteksti, kui on selge, miks ja kelle poolt ning kuidas on need materjalid arhiividesse jõudnud. Samasugust kontekstualiseerimist on aja jooksul tehtud ka rahvaluulekogujate, laulikute, jutustajatega, kelle kaasabil arhiivikõlbulik (ja ka mittekõlbulik) materjal tekib ja rahvaluulearhiividesse jõuab. Kogujate kontekstualiseerimise juures saame rääkida kahest põhitasandist: 1) esimeses ja esmases ringis mängivad rolli rahvaluulearhiivi saadetud omakäelised elulood ja kogemused ning 2) teises ringis mälestused ja materjalid kaastöölised teiste, nt pereliikmete, pilgu läbi. Teise ringi puhul mängib oma rolli aeg, kuna sedalaadi järelkontekstualiseerimine võib toimuda aastaid või isegi aastakümneid hiljem. Sellist teise ringi kontekstualiseerimist vaatlen oma ettekandes Virumaa kaastöölise Meeri Kaasiku ja Gustav Kallasto näitel.

Seto etnogeneesist etnomusikoloogia andmete alusel

Žanna Pärtlas (Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia)
zhanna.partlas@eamt.ee

Etnogeneesi uurimises on traditsiooniliselt juhtiv roll ajaloolisel keeleteadusel, arheoloogial, füüsilisel antropoloogial, viimasel ajal ka geneetikal. Mingil määral võetakse arvesse ka etnograafia, mütoloogia ja folkloristika andmeid. Etnomusikoloogiliste uurimuste tulemusi kasutatakse palju vähem ja ettevaatlikumalt, kuid tundub, et nende potentsiaal on alahinnatud.

Muusikaline aines on etnilise ajaloo uurimises väärtuslik vähemalt kahel põhjusel: esiteks on mõned muusikaliigid väga arhailised ja konservatiivsed oma maagilise funktsiooni tõttu ja on täitsa mõeldav, et rituaalsete laulude viisid võivad olla vanemad kui nende tekstid; teiseks nõuab muusikastiili üleandmine ühelt etnoselt teisele palju pikemaid ja lähedasemaid kontakte kui materiaalse kultuuri, tehnoloogiate ja keele elementide üleandmine. Traditsioonilise muusika tähtsus argumendina etnogeneesi küsimustes sõltub stiielelementide omapärasest (esinemise sagedusest eri rahvastel), vanusest, muusikalise süsteemi tasandist ja tunnuste esinemise kompleksusest.

Seto vanemat rahvalaulu iseloomustavad iidsed ja väga haruldased muusikastiili jooned, mida ei leidu ülejäänud eestlastel ega ka naaber rahvastel ja mis on üliharuldased ka maailma mastaabis. See omapära tõstab rea küsimusi, millele vastuste leidmine võiks panustada seto etnogeneesi uurimisse. Valdav hüpotees, et seto mitmehäälnelaul on kuidagi seotud mordva laulu mitmehäälsusega (Udo Kolk, Jaan Sarv, Ingrid Rüütel), on igati loogiline, kuid üsna üldine ega ole kinnitatud põhjaliku muusikaanalüüsiga. Peale mitmehäälsuse on seto laulus muudki mõistatuslikku omapära – haruldased heliread, eripärane vokaalne intonatsioon, harmooniline süsteem, esituse erivõtted jm –, mida peaks uurima sügavuti ja komplekselt. Viimaste aastate jooksul olen tegelenud nende teemadega, võttes muuhulgas ette mitmeid välitööd Mordvamaal.

Üheks tähelepanuväärseks leiuks oli seto mitmehäälnelaulu mitmete iseloomulike tunnuste esinemine mõnes Lõuna-Venemaa piirkonnas (Belgorodi ja Rostovi oblastis). Kuigi seda teemat uurides küsimuste arv aina kasvab, esitan selles ettekandes oma seniseid uurimistulemusi ja üritan interpreteerida neid mõningate muusikaväliste asjaolude valguses.

Usundi- ja müüdiuuringute tööühm

Pärimuslikud pühapaigad keset religiooni, rahvusluse ja turismi arenguid

Tõnno Jonuks (Eesti Kirjandusmuuseum)
tonno.jonuks@folklore.ee

Pärimuslikke pühapaiku esitatakse tihti kui tänaseni säilinud paiku muistsest usundist. Niisamuti seostub tavateadmises ka nende pühapaikade külastamine “esivanemate usu” austamisega. Selles lühikeses sissevaates püüan pühapaikadesse jäetud esemete põhjal kaardistada aga erinevaid põhjuseid, miks need paigad on nüüdiskultuuris populaarsed. Kindlasti on nende hulgas esindatud religioossed eesmärgid, kuid sama olulised on ilmselt ka rahvusidentiteediga seotud teemad ning ilmselt võib suurt osa pühapaikade külastajatest liigitada hoopis juhu-külastajateks, kelle tegutsemise taga on sporaadilisest lugemusest kujunenud eklektiline teadmine. Nende kõigi tegevuse tulemusena näeme pühapaikades suurt hulka väga erinevaid esemeid, mille mahajätmine on sündinud eri põhjustel, kuid mis moodustavad kokku tervikliku looduslike pühapaikade kasutamise kaasaegse traditsiooni.

“Minu kirik on mets”

Atko Remmel (Tartu Ülikool)

atko.remmel@ut.ee

Kuigi enamiku eestlaste elus ei ole religioon elus olulisel kohal, ilmneb aastail 2017–2020 tehtud intervjuudest, et loodusele omistatakse teatud religioosne kvaliteet. Ettekandes antakse lühiülevaade intervjuude käigus esile kerkinud religiooniga seotud teemadest, kuid selle asemel, et tuletada sellest “loodusreligioon”, pakutakse välja tõlgendusvõimalus, et tegu on hoopis sekulariseerumise ühe aspektiga.

Usu rahvalikkus ja filosoofia elitaarsus

Roomet Jakapi (Tartu Ülikool)
roomet.jakapi@ut.ee

Ettekanne on tõukunud äratundmisest, et religioossete uskumuste puhtfilosoofiline uurimine on liiga abstraktne, et neid uskumusi adekvaatselt kirjeldada ja analüüsida. Vaatlen interdistsiplinaarse uurimise praktikaid ja väljavaateid tippkeskuse kogemusele tuginedes.

Haldjad: Revisited

Mare Kõiva (Eesti Kirjandusmuuseum)
mare@folklore.ee

Mütoloogiatega uurimiseks on erinevatel ajastutel rakendatud mitmeid meetodeid ja saadud suure üldistusega tulemused. Mida saab lisada ja mis lisandus tänapäevaste uuringutega? Digitaalsed tekstikorpused võimaldavad tekstide ja esituste analüüsimiseks avaraid võimalusi muutemide jm detailide jälgimiseks. On võimalik konstrueerida müütiliste olendite välimuse, aja, koha jm tingimuste variaabluse mudelid, vaadelda aksioloogia mitmekesisust ning prognoosida vernakulaarse kategoriseerimise aluseid. Ka mikroareaalide ja tüüpiliste tunnuste kaardistamine annab huvitavaid tulemusi, samuti võrdlused teiste suurte vernakulaarsete korpustega.

Digitaalhumanitaaria ja keeletehnoloogia tööühm

Keeletehnoloogia arendus

Mark Fishel (Tartu Ülikool)

Tanel Alumäe (Tallinna Tehnikaülikool)

Einar Meister (Tallinna Tehnikaülikool)

einar.meister@taltech.ee

Keeletehnoloogias on viimastel aastatel aset leidnud märkimisväärne kvalitatiivne arenguhüpe, hulgaliselt on loodud erinevaid vabalt kasutatavaid rakendusi ja oluliselt on kasvanud nende kasutajate hulk.

Nagu ülejäänud keeletehnoloogia, on ka masintõlge täna täiesti teistsugune kui aastal 2015, eeskätt tänu närvivõrkude tulekule. Tänapäeval on tavapraktikaks väheste ressurssidega keelte siirdeõpe ressurssirikastelt ning mitmekeelsed masintõlke üldmudelid. Aastal 2015 arendati Eestis statistilisi masintõlke süsteeme, mille puhul pidi tõestama, et “kuigi nende väljund on tihti naljakas ja vigane, neid saab siiski kasutada”. Aastal 2023 peab pigem enamasti ütleva, et “masintõlke väljund tundub küll peaaegu ideaalne, kuid veel on siiski palju tööd”. Hiljutiste tulemuste hulgas on 2021. a. riigihanke raames valminud eesti-inglise, saksa ja vene tõlkesuunaga süsteemid, mille kvaliteet on võrreldaval tasemel Google Translate ja DeepL’iga. Veel tegeleme masintõlkega võru ja liivi keele jaoks, nendega töö aga alles algab.

Ka kõnetuvastuse arengus on olulisel kohal olnud süvaõppemeetodite kasutuselevõtt ja treeningandmete mahu järjepidev kasv. See on võimaldanud treenida eri valdkondade ja kõnestiilide tuvastuseks sobivaid mudeleid ning luua erinevaid rakendusi, näiteks Riigikogu istungite automaatne transkribeerimissüsteem, automaatsete subtiitrite lisamine televisioonisaadetele, intervjuude ja koosolekute salvestuste automaatne transkribeerimine. Isegi selliste ülesannete puhul, mis varasemalt käisid kõnetuvastusele ülejõu, nagu näiteks spontaanse dialoogi transkribeerimine, on tänaseks saavutatud vastuvõetav tuvastusvigade määr. Esimesi paljulubavaid tulemusi on saadud ka kõnesalvestustest automaatsete kokkuvõtete genereerimisel. See kõik on teinud kõnetuvastustehnoloogia kättesaadavaks paljudele inimestele.

Korpuspõhine eesti murrete uurimine: võimalusi ja tulemusi

Liina Lindström (Tartu Ülikool)

liina.lindstrom@ut.ee

Digihumanitaaria üks suuri ülesandeid on vanade kollektsioonide digitaalsele kujule viimine ja selle kaudu neile uute kasutusvõimaluste loomine. Eesti murrete korpus, mida oleme loonud vanade, peamiselt 1960–1970ndatel salvestatud murdeintervjuude põhjal, on näide sellest, kuidas klassikalisest murdeintervjuust saab korpus, mis annab laiemat pildi keelenähtuste leviku ja varieerumise kohta. Ettekandes võtame kokku, mida oleme teada saanud murdenähtuste leviku ja varieerumise kohta, aga ka selle kohta, mida ja kuidas taolise korpusega üldse teha saab.

Stereotüüpsed üksused regilaulus: arvutuslik vaade

Mari Sarv (Eesti Kirjandusmuuseum)

mari@haldjas.folklore.ee

Regilaulu-uurimine on teinud viimastel aastatel suure arvutusliku hüppe tänu Soome Akadeemia rahastatud FILTER projekti tegevusele, mis omakorda toetab hästi eesti regilaulu-uurimist. Läänemeresoome regilauluandmestik on korrastatud ühtsesse andmebaasi ning eelkõige Maciej Janicki uurimistööle põhinevad sarnasusarvutused võimaldavad tuvastada materjalis sarnaseid värse ning laule, kõigil on võimalik selle töö tulemusi vaadata ja kasutada Runoregi keskkonnas.

Eesti folkloristika ajaloos on regilaulu struktuursete üksuste (tüüp, motiiv, stereotüüpne värss) defineerimisega tegeletud põhjalikumalt seoses Eesti rahvalaulude antoloogia ning Vanade Kannelde koostamisega. Nii nagu folkloor üldiselt (vt nt Krikmann 1997), koosneb ka regilaul fikseerunumatest ja improvisatsioonilisematest elementidest. Neid tihendusi ja hõrendusi suures ainekogumis on tänapäeval võimalik uurida arvutuslikult ning teha kindlaks aineses korduvad üksused ning hinnata nende stereotüüpsust ja unikaalsust. Tutvustan ettekandes FILTER projekti meeskonna (Kati Kallio, Eetu Mäkelä, Maciej Janicki, Liina Saarlo, Jukka Saarinen, Mari Sarv) sellesuunalist uurimisrada ja esimesi tulemusi.

Korpuspõhiste keele-, kirjanduse ja folklooriuuringute tööühm

Korpuslingvistika ja kultuuriloolised kirjavahetused: korpuse loomise probleeme

Kadri Vider (Eesti Kirjandusmuuseum)
kadri.vider@eesti.ee

Neeme Kahusk (Tartu Ülikool)
neeme.kahusk@gmail.com

Mari Sarv (Eesti Kirjandusmuuseum)
mari@folklore.ee

Marin Laak (Eesti Kirjandusmuuseum)
marin.laak@kirmus.ee

Ettekande aluseks on korpuslingvistide dialoog kirjandusteadlastega. Tahame tuua välja mõned spetsiifilised küsimused, mis on tekkinud seoses arhiivisäilike ettevalmistamisega tekstikorpuseks ja kirjavahetuse kui tekstiandmete analüüsiga. Ettekanne põhineb EUTK ajal saadud kogemustele Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuuriloolise Arhiivi käsikirjade kogus leiduva kahe mahuka kirjandusliku erakirjavahetuste töötlemisel digitaalseks keeleandmestikuks ja tekstikorpuseks. Uuringu laiemaks eesmärgiks on olnud otsida võimalusi tekstikeskse andmeanalüüsi rakendamiseks minadokumentide (kirjavahetused, päevikud, elulood) uurimisel.

Valminud on Semperi ja Barbaruse kirjavahetus 1920.–1930. aastatest (670 kirja) ja lõpetamisel on Marie Underi ja Ivar Ivaski kirjavahetus 1950.–1970. aastatest (550 kirja). Mõlemas kirjavahetuses on ca 300 000 sõnet. Mõlema puhul on olnud tegu algselt käsikirjaliste arhiivimaterjalidega, mille ettevalmistamine korpuseks erineb tavapäraselt digitaalsena kättesaadavatest tekstikogumitest. Ettekanne peatub nii käsikirjalise materjali digitaalseks tekstiandmestikuks ettevalmistamise kui ka analüüsi- ja märgendamisprotsessi probleemidel ja nende võimalikel lahendustel (Laak jt 2019).

Korpuslingvistidele on väljakutseks ajaloolise ja isikupärase keelekasutusega, erinevatest keeltest kubiseva ja rohkete koha-, aja- ja isikuviidetega tekstimaterjali ettevalmistamine rikkalikult märgendatud

corpuseks. Kirjavahetuste kui keeleliste andmekogude uurimiseks on korpused kasutatavad Eesti Keeleressursside Keskuse korpuspäringusüsteemi KORP kaudu ja teiseks, ka keeleliste andmekogudena, millele saab rakendada mitmesuguseid arvutusliku analüüsi meetodeid.

Näiteks Underi ja Ivaski kirjavahetuse sisu esialgseks uurimiseks vaatasime kirjade pikkust (keskmiselt mitu sõnet) ja sagedasemate sisusõnade esinemist ajateljel. Kirjavahetuse kõige sagedasemad sisusõnad (nimisõnad ja tegusõnad) on järgmised: 'kiri', 'luuletus', 'kirjutama', 'tegemea', 'aeg', 'lugema', 'luule', 'nägemea'. Lisaks võtsime uuritavaks ka 'eesti', et vaadata selle esinemise muutumist ajas. Need sõnad tunduvad triviaalsed, kui arvestada, et tegu on kahe luuletaja kirjavahetusega, kuid nad on seemneks plaanis olevale täpsemale teemaanalüüsile.

Kirjavahetuste korpuste loomisel saadud kogemused näitavad, et arhiivis leiduvatest minadokumentidest korpuste loomisel vajavad kirjandusteadlased keeleteadlaste abi, kuid sellisel interdistsiplinaarsel koostööl on suur perspektiiv kvalitatiivselt uute tulemusteni jõudmisel.

Kirjandus

Laak, Marin; Veskis, Kaarel; Gerassimenko, Olga; Kahusk, Neeme; Vider, Kadri 2019. Digidokumendist tekstikorpuseks: Semperi ja Barbaruse kirjavahetuse töötlemine masinanalüüsitavaks päringusüsteemis KORP. – *Eesti Ja Soome-Ugri Keeleteaduse Ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 10 (2), 25–44 (<https://doi.org/10.12697/jeful.2019.10.2.02>).

Korpuspragmaatilisest keeleuurimisest “Pragmaatika” korpuse abil

Külli Prillop (Tartu Ülikool)
kylli.prillop@ut.ee

Külli Habicht (Tartu Ülikool)
kulli.habicht@ut.ee

Tiit Hennoste (Tartu Ülikool)

Helle Metslang (Tartu Ülikool)
metslang@ut.ee

Projektis “Pragmaatika grammatika kohal: subjektiivsus ja intersubjektiivsus eesti keele registrites ja tekstiliikides (PRG 341)” uurime subjektiivsuse ja intersubjektiivsuse (SIIS) väljendumist erinevates eesti keele kirjalikes ja suulistes variantides. Projekti käigus oleme keskendunud SIIS-funktsioone kandvate diskursusemarkerite kasutuse analüüsile ja võrdlemisele kolme pearegistri – suulise, neti- ja trükiregistri – tekstiliikides. Koostasime oma uuringu jaoks 11 tekstiliiki hõlmava tasakaalustatud “Pragmaatika” korpuse platvormil SketchEngine (Prillop jt 2021). Korpus ei ole avalik, sest sisaldab eravestlusi (suuline ja netisuhtlus) ja autoriõigustega kaitstud tekste (ajakirjandus, ilukirjandus).

“Pragmaatika” korpus on võimaldanud korpuspragmaatilist analüüsi, milles ühendatakse korpuslingvistiline nähtuste otsimise metodoloogia konkreetsete pragmaatikanähtuste interpreteerimisega kontekstis (vt nt Rühlemann 2019). Diskursusemarkerite mitmeti tõlgendatavuse tõttu on konteksti kaasamine markeri funktsiooni tuvastamiseks mõõdapääsmatu, ja SketchEngine seda ka võimaldab. Näiteks on ilmnunud, et marker *ma kardan* et aitab suulises ja netiargisuhtluses muret kurta ja ebaseeldivat pehmenada, ajakirjanduses ja netikommentaaries aga ebaseeldivat kriitiliselt esile tõsta (Metslang, Simmul 2022). Korpuse tasakaalustatus tagab kõigi tekstiliikide võrdse esindatuse võrdluses. Diskursusemarkerite kasutuse analüüs on välja toonud erinevad tendentsid registrite ja tekstiliikide markerikasutuses. Näiteks episteemiliste partiklite alltüüpide analüüs näitas, et suulises vestluses on netisuhtlusega võrreldes vähem pehmendavaid ja intensiivistavaid partikleid, sagedased partiklid esinevad harvemini, valitseb üks partikkel. Vastandavate partiklite kasutus on aga suulises ja netisuhtluses suhteliselt võrdne. (Hennoste jt 2022)

Meie senine analüüs on lähtunud SIIS-markeritest ja vaadelnud nende kasutust tekstiliikides. Uuringu järgmises etapis võtame aluseks tekstiliigid ja võrdleme neid SIIS-markerite väljendumise kaudu.

“Pragmaatika” korpusel on võimalik teha tekstiliikide võrdlusi muudestki vaatenurkadest, nii on üliõpilased magistriastme erikursuse miniuurimustes võrrelnud erinevate grammatikanähtuste kasutusi.

Kirjandus

- Hennoste, Tiit; Prillop, Külli; Habicht, Külli; Metslang, Helle; Laanesoo, Kirs; Pärismaa, Liina; Pärt, Elen; Rumm, Andra; Rääbis, Andriela; Simmul, Carl Eric 2022. *Kesksed episteemilised partiklid argisuhtluses: registrid ja rollid*. Ettekanne 18. muutuva keele päeval Tartus 11.11.2022.
- Metslang, Helle; Simmul, Carl Eric 2022. Ma kardan, et meie õnned on üksteisest eemal. (Inter)subjektiivne diskursusemarker (ma) kardan (et). – *Keel ja Kirjandus* 65 (1–2), 168–188.
- Prillop, Külli; Hennoste, Tiit; Habicht, Külli; Metslang, Helle 2021. Ei saa me läbi “Pragmaatika” korpuseta. Korpuspragmaatika ja pragmaatikakorpus. – *Mäetagused* 81, 161–176.
- Rühlemann, Christoph 2019. *Corpus linguistics for Pragmatics. A Guide for Research*. Routledge Corpus Linguistics Guides. Taylor and Francis. Kindle Edition.

Kuidas hinnata korpuse sobivust?

Heiki-Jaan Kaalep (Tartu Ülikool)

heiki-jaan.kaalep@ut.ee

Tekstikorpus on elektroonilisel kujul olevate tekstide kogu, mis esindab mingit valdkonda ning seal kasutatud keelt (nt ametikirjad, lastehoid), ja mida uurides saab uusi teadmisi nii valdkonna enese kui ka seal kasutatud keele kohta. Heal juhul võimaldab tekstikorpuse uurimine anda teadmisi, mis kehtivad laiemalt kui korpuse tekstidel; mis kehtivad võib-olla isegi terves keeles ehk kõigi selles keeles loodud juttude-tekstide puhul.

Viimane on võimalik juhul, kui korpus esindab üldkogumit – olles kogumist palju väiksem, on ta sellega mingis olulises mõttes sarnane e üldkogumi suhtes esinduslik e representatiivne.

Kumbki aspekt – mis on tekstide ja/või keele üldkogum ja kuidas määratleda “sarnasus” – ei ole lihtsalt defineeritav. Üks lahendus oleks vaadata, kas korpuse peal tehtav statistika on kooskõlas mujalt pärit andmetega, milleks võib olla nt. keele omandamisprotsess laste poolt, keele muutumine ajaloos, Zipfi seadus vms.

Ettekanne käsitleb esinduslikkust eesti verbimorfoloogia näitel. Sõna kõik muutevormid ei ole inimesel tervikuna mälus, vaid osa neist moodustatakse sama sõna mõne teise vormi alusel. Alusvormiks sobib ainult selline, mis on juba varem teada, st mida on varem kohatud. Tekstikorpuse sõnavarale rakendatuna tähendab see, et alusvormi leksikaalne kasutusulatus – vormi levimus sõnavara lõikes – ei saa olla väiksem kui moodustatava vormi oma.

Käändsõnade puhul on kõige suurema kasutusulatusega vormiks ainsuse nimetav (st kõige rohkem erinevaid sõnu esineb ainsuse nimetavas), sellele järgnevad ainsuse omastav, osastav ja seejärel muud käänded. Mitmuse vormid on harvemad kui ainsuse omad. Vormide kasutusulatuse hierarhia on kooskõlas ka Zipfi seadusega, mille kohaselt sõnavormi sagedus ja pikkus on pöördvõrdelises seoses.

Pöörd sõna vormide kasutusulatuse hierarhia on aga eri korpustes erinev. Osutub, et verbiparadigmade puhul on esinduslikuks korpuseks ainult hoidjakeele ja jututubade korpus.

Näib, et mitmed korpused ei olegi selle „tõeliselt“ loomuliku keelekasutusega, mis morfoloogia süsteemi kujundab ja mille iseloomule keelesüsteem kohandub.

Ettekanne arutleb ka selle üle, kas ja kuivõrd sobiksid verbimorfoloogia uurimiseks muud korpused kui need, mida siinses käsitluses ainu-sobivateks peeti.

Kõne ja muusika uuringute tööühm

Eesti keel ja muusika kognitiivse muusikateaduse huvikeskmes

Eerik Jõks (Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia)
eerik.joks@eamt.ee

Marju Raju (Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia)
marju.raju@eamt.ee

Võhiku silmale võib muusikateadus paista kitsa ja spetsiifilise humanitaarteaduse valdkonnana, kuid tegelikult peidab see endas suurt variatiivsust – ülimalt teoreetilistest muusikateoreetilistest uurimustest kuni välitöödeni etnomusikoloogias. Kaasaegset muusikateadust iseloomustab fookusenihe noodistuste uurimisel pigem esituste uurimisele ning empiiriliste uurimismeetodite kasutamine, samuti interdistsiplinaarsus. Lisaks humanitaarteadustele kasutatakse ka loodusteaduslikke (nt spektrogramm-analüüs) ja sotsiaalteaduste meetodeid (vaatlus, küsitlused, intervjuud, tajukatsed). Kognitiivset muusikateadust (KMT) võib vaadelda kui katusteterminit, mis ühendab muusikateaduse harusid, mis kasutavad empiirilisi uurimismeetodeid ja püstitavaid muusikaga seotud uurimisküsimusi nii individuaalsel kui grupitasandil. Üheks suureks KMT teemaks on muusika ja keele seoste uurimine. Muusika, keel ja kõne on seotud inimhäälega, vokaalmuusika (laulmise) puhul on see seos otsene, kuid keele reegleid kasutatakse ülekantud tähenduses ka instrumentaalmuusika ülesehituse loogika kirjeldamisel. Muusika, keele ja kõne suhted on Eesti muusikateadlasi intrigeerinud ning püstitatud on mitmeid uurimisküsimusi erinevates muusikateaduse valdkondades: muusikaliste võimete arengu ja funktsionaalse laulmisega seotud teemadest (laste spontaanne laulmine, regilaul, kirikulaul) kuni professionaalse kunstmuusika analüüsimiseni. Selle ettekande eesmärk on anda referatiivne ülevaade valdkonnas tehtud uuringutest ja nende tulemustest ning tutvustada hüpoteesi, et keele ja muusika teemaliste KMT uuringute puhul näib ühiseks nimetajaks olevat teatav määr intuitsiooni nii uurimisküsimuste püstitamisel kui ka tulemuste tõlgendamisel. Kuigi näeme, et Eesti uuringute tulemused kinnitavad ka universaalseid keele ja muusika taju ja arengu printsiipe, on siiski mitmeid eesti keelele ainuomaseid prosoodilisi-muusikalisi tunnuseid, mida peab arvesse võtma. Eesti keel kuulub Uurali keelte perekonda (läänemeresoome

keelerühma), kuid (kunst)muusika mõjutused tulenevad peamiselt indoeuroopa keeltest (peamiselt saksa, vene, ladina, itaalia ja inglise keelest) ja laulutraditsioonidest, mis ei toeta eestlaste naturaalselt ja spontaanselt keelekasutust ning võivad seetõttu pärssida ka emotsionaalset ja spontaanset laulmist.

Vokaalide ja klusiilide intensiivsussuhted laulmisel teksti arusaadavuse mõjutajana

Allan Vurma (Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia)
allan.vurma@eamt.ee

Tuuri Dede (Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia)

Veeda Kala (Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia)
veeda.kala@eamt.ee

Einar Meister (Tallinna Tehnikaülikool)
einar.meister@taltech.ee

Lya Meister (Tallinna Tehnikaülikool)
lya.meister@ttu.ee

Marju Raju (Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia)
marju.raju@eamt.ee

Jaan Ross (Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia)

Klassikalisel laulmisel on tihti probleemiks lauldava teksti arusaadavus. Käesoleva uurimuse eesmärgiks on kontrollida hüpoteese, et (1) ooperlikult valjul laulmisel, võrreldes tavalise kõnelemisega, kalduvad helitud klusiilid intensiivistuma proportsionaalselt vähem kui vokaalid, mistõttu klusiilide tuvastamine muutub raskemaks, ja et (2) klusiili intensiivsem hääldamine laulmisel parandab selle tuvastatavust. Viie professionaalse laulja esitatud romantilise perioodi itaaliakeelsete ooperiaariate esituste analüüsimisel selgus, et võrreldes aaria teksti lugemisega, olid lauldud vokaalid keskmiselt 14,2 dB, kuid /k/, /p/ ja /t/ vaid 7,1 dB intensiivsemad. Meie poolt läbi viidud veebipõhises tajukatses (n=60) parandas intensiivsem klusiilide hääldamine nende äratundmist üldiselt vaid siis, kui stiimulid esitati reverbereeruva akustikaga ruumis ja/või koos saate- ning ansamblipartnerite produtseeritud helisid imiteeriva roosa müraga. Juhusest kõrgem klusiili tuvastatavus võis teatud juhtudel säilida ka siis, kui selle eksplosiooniosa oli asendatud vaikusega. Uuringu tulemuste põhjal saab anda mõningaid soovitusi vokalistidele helitute klusiilide laulmisel. Näiteks kui laulda akustikas, kus reverberatsioon on väike ning saateinstrumentide helisid pole, siis klusiilide hääldamise intensiivsus pole nendest hea arusaamise seisukohalt kriitiline ja nende valjemalt hääldamine identifitseeritavust ei paranda. /k/ puhul võiks

siiski olla hääldamisel tähelepanelikum, sest kuuldamatult hääldatud eksplosioon võib /k/ muuta tuvastamatuks. Lauldes aga rasketes akustilistes tingimustes, näiteks suures kirikus, eriti kui ollakse publikust kaugel ja kui lauldakse koos saatega või ansamblis, tuleks lauldavast tekstis parema arusaamise huvides eelistada veidi tugevamat klusiilide hääldamist. Siiski võib eksisteerida intensiivsuse piir, mille ületamisel tulemus halveneb jälle. Ettevaatlik liialt jõulise hääldamisega, aga samuti aspiratsiooni kasutamisel, tasuks olla eelkõige /p/ puhul.

Johann Valentin Meder (1649–1719) ehk kuidas uurida muusikat, mida pole (eriti) säilinud

Anu Schaper (Freiburgi Ülikool)
anu.schaper@eamt.ee

Johann Valentin Meder, helilooja, kantor, kapellmeister ja organist, kes tegutses Tallinnas, Riias ja Gdańskis, oli üks oma aja säravaid muusikuid Läänemere regioonis. Säilinud on paraku kõige rohkem 15% tema loominguist. Nii säilinud kui kaotsiläinud muusika kohta võib saada kaudsemat infot erinevatest arhiivitekidest, kuid otseselt keeleline teave võib (ka kaotsiläinud) muusika kohta infot anda eriti juhumuusika puhul – see on pulmadeks, matusteks vms puhkudeks komponeeritud muusika, mille tekst sageli trükiti. Selliseid Mederit puudutavaid juhu-trükiseid on säilinud nii Eesti kui Läti arhiivides. Ettekandes näidatakse paari sellise trükise põhjal, kuidas nende tekst annab väärtuslikku infot mittedsäilinud muusika (isegi teoste struktuuri ja stiili) kohta, kuid lubab ka teha oletusi säilinud muusika mõningate (nt esituslike) aspektide kohta.

Postsovetlike fännikogukondade narratiivid Eesti Depeche Mode'i fännklubi näitel

Brigitta Davidjants (Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia)
brigitta.davidjants@eamt.ee

Lisaks muusikaloojatele ja -vahendajatele on muusika levikul ja muusika-elu kujundamisel võtmeroll fännidel. Selle ettekande fookuses on Eesti pikaajalisim Eesti fännikogukond – Eesti Depeche Mode'i fännklubi (EDMFK), mis loodi vahetult pärast Nõukogude Liidust vabanemist 1992. aastal ning tegutseb tänaseni. Fännklubi oli postsovetlikus Eestis eriline, sest ajal, mil subkultuurne tutvumine toimus esmajoones linnaruumis, moodustus valdavalt koolinoortest koosnev fännklubi üleriigiliselt kirja teel ning ühendas noori maakohtadest suurte linnadeni. Eriline oli ka rahvuspiiride ületamine ajastul, mil erinevad keelekogukonnad olid harjunud aastakümneid eraldi tegutsema, mh popkultuuris. Selles kontekstis tõi EDMFK kokku noored, kes lõhkusid rangelt soolistatud ühiskonnas aktsepteeritud soolisuse representatsioone. Minu fookus on klubiga seotud inimeste isiklikel mälestustel – klubi tähendusel nende jaoks ja ühisel fännikogukonnaks moodustumise kogemusel, nagu ka fänniidentiteedi konstruktsioonidel peavoolu ja alternatiivi vahel. Fännklubi osaliste narratiivid seostan klubi zine'de (Eesti Depeche Mode fännklubi ajaleht, 1992–1995, ajakiri Devotee, 1995–2001) sisualüüsiga. Ettekande teoreetilise tausta moodustavad subkultuuride ja mälu-uuringud.

Migratsiooni- ja diasporaa-uuringute tööruhm

Diskussant: Anu Korb (Eesti Kirjandusmuuseum)
korb@folklore.ee

Kaukaasiasse väljarändamise retseptsioon eesti ajakirjanduses 19. sajandi lõpukümnendel ja 20. sajandi algul

Aivar Jürgenson (Eesti Rahva Muuseum)
aivar.jyrgenson.001@gmail.com

19. sajandi keskpaiku toimus Eestis demograafiline üleminek, mis tähendas keskmise eluea stabiilset pikenemist, rahvaarvu kasvu ja töökäte ülejääki maapiirkondades. Samal ajal arenes küll ka tööstus, aga töökäsi toodi selle tarbeks suurematesse linnadesse valdavalt Venemaalt, mistõttu ränne maalt linna ei saanud lahendada demograafilist survet maal. Samal ajal tekkis aga väljarändamisvõimalusi Vene keisririigi ida- ja lõunapoolsetesse regioonidesse, kus võimud edendasid aktiivselt sise-riiklikku asunduskolonisatsiooni.

Eestis puhkenud väljarändamisliikumine langes samasse aega rahvusliku ärkamisega, mille peamiste ideoloogide juurutatud kodumaa-diskursus oli eelkõige essentsialistlik: rahvusel on kodu ja igal rahvuse liikmel on tema loomulik elupaik kodumaal. Inimene võib õnnelik olla vaid omal kodumaal, nagu ühtepuhku rõhutas näiteks Johann Vol-demar Jannsen oma Eesti Postimehes. Sellisel taustal tähendas välja-ränd kodumaa reetmist ja oli seega üheselt hukkamõistetav. Eesti ajakirjanduses kritiseeriti algusest peale väljarändajaid rumalateks ja laiskadeks õnneotsijateks, kes loodavad võõrsil kergemat elu. Eestlaste väljarännupiirkondi nimetati irooniliselt kullamaaks ja õnnemaaks, mee ja piima maaks, piiblimõjuliselt Kaananiks ja paradiisiks, kus pidavat ole-ma pudrumäed ja piimajõed ning sulavõid allikad.

Esimene eestlaste väljarännusuund oli Samaara, kuhu 1850. aastatel jõudis hulk perekondi Liivimaa kubermangust, pannes aluse esimestele eesti vabatahtlike väljarändajate asundustele Venemaal. 1860. aastatel rajati eesti külad Krimmis, 1870. aastatel Põhja-Kaukaasias. Ajaks, mil 1880. aastatel algas eestlaste kolonisatsioon Lõuna-Kaukaasiasse (pea-miselt Abhaasiasse), oli väljarännuliikumine Eestis kestnud juba paar-kümmend aastat.

Ettekandes vaadeldakse Kaukaasiasse väljarändamise retseptsiooni eesti ajakirjanduses 19. sajandi viimastel kümnenditel ja 20. sajandi algul. Uuritakse, kuidas avalikkus reageeris väljarändele ja kuidas kujundas oma suhtumist potentsiaalsetesse ja reaalsetesse väljarändajatesse – milline oli rändediskursus ja kuidas see suhestus kodumaadiskursusega. Näidatakse, missugused väljarännu tahud olid ajakirjanduses erilise tähelepanu all, milliseid allikaid kasutati ja missugune oli tekstide sõnum. Samuti uuritakse retseptsiooni dünaamikat.

Marie Underi ja Ivar Ivaski kirjavahetuse teemaanalüüsi poole

Marin Laak (Eesti Kirjandusmuuseum)

marin.laak@kirmus.ee

Eesti läänediasporaad pärast Teist maailmasõda võib kujutleda ülemaailmse keelekogukonnana. Selle kujunemisel oli kandev roll ka loovisikutel omavahelisel läbikäimisel. Eesti Kirjandusmuuseumi kultuuriloolises arhiivis leidub arvukalt diasporaakirjanike kirjavahetusi, mis näitavad selle kujutusliku keelekogukonna toimimist eestikeelse elava kirjasõna kaudu. Rikkalikku uurimisainest pakub Stockholmis elanud luuletaja Marie Underi (1883–1980) ja Oklahomas tegutsenud kirjandusteadlase Ivar Ivaski (1927–1992) kirjavahetus. See algab autorite tutvumisest, kuid kujuneb peagi kahe suurkuju vaimseks kahekõneks, nagu on kirjutanud Sirje Kiin. Erakordseks teeb kirjavahetuse Underi vahetus ja avameelsus, mis suhetes teiste kirjanikega polnud talle sugugi omane. Kirjavahetus sisaldab kokku 550 kirja, peamiselt ajavahemikust 1957–1973. Kirjavahetuse tekstikorpuse sõnasagedusanalüüs näitas, et kirjade keskmine pikkus oli 3000 sõna, kuigi kirjavahetuses kui tervikus on ka tõusu- ja mõõnaperioode. Ilmnes kirjade dünaamika aastate lõikes: 1) kõige tihedam oli see 1958–1962; kahel järgmisel aastal vähenes kirjade arv järsult ja saavutas madalseisu 1965. aastal. Kui kirjavahetuse esimestel aastatel oli keskmine sõnade arv kirjades ligi 4000, siis langes see nüüd 1000-le ja jäi sellisena püsima; 2) Underi ja Ivaski kirjavahetuses osalesid ka abikaasad Artur Adson ja Astride Ivask; tegu oli omapärase mikroörgustikuga, mis avab potentsiaalselt mitmeid uusi uurimisküsimusi.

Kirjavahetuse korpuse stilomeetriline analüüs näitas eri autorite sõnastusstiili tugevat erinevust; võib oletada ka erinevat temaatikat, millele annaks vastused võrdlev teemaanalüüs digihumanitaaria meetoditega; 3) sõnasageduse analüüsis tulid esile sõnad ‘kiri’, ‘luuletus’, ‘kirjutama’, ‘tegema’, ‘aeg’, ‘lugema’, ‘nägema’, eriti aga ‘luule’ ja ‘eesti’. Sagedusjaotuse alusel võib väita, et enne 1965. aastat olid kirjad pikemad ja kirjutati paljudel teemadel, järgneb katkestus, seejärel vahetati suhteliselt formaalseid kirju ja postkaarte. Ettekandes püüan leida katkestuse põhjuseid, kombineerides arvutusliku analüüsi tulemusi kirjandusteadusliku sisuanalüüsiga.

Underi ja Ivaski kirjavahetuse korpusanalüüs on esimene katse rakendada arvutuslikke meetodeid EKM Eesti Kultuuriloolise Arhiivi minadokumentide (kirjad, päevikud, mälestused, elulood) uurimisel.

Tegemist oli interdistsiplinaarse tiimitööga: kirjad sisestas Joel Ilja, toimetas Tiina Saluvere; andmekoguga töötasid korpuslingvistid Kadri Vider ja Neeme Kahusk, stilomeetrilise analüüsi teostas Mari Sarv.

Ülevaade pilootuurimusest Norra eestlaste kultuuriliste hoiakute ja elustiili kohta

Triinu Ojamaa (Eesti Kirjandusmuuseum)

triinu.ojamaa@folklore.ee

Ettekanne annab ülevaate aastatel 2017–2020 läbiviidud pilootuurimusest, mis moodustas osa Põhjamaade Ministrite Nõukogu haridusprogrammi Nordplus koostööprojektist “From past to present: Migration and integration through Life-stories’ network”. Lisaks Eesti-uuringute Tippkeskuse migratsiooni- ja diasporaa töörühma liikmetele osales selles teadlasi Läti, Rootsi ja Norra ülikoolidest. Pilootuurimuse peaesmärk oli materjali kogumine nende väljarännanute ja pendelrändajate elustiili ja hoiakute kohta, kes pärast Eesti taasiseseisvumist sidusid oma (töö)elu Norraga. Materjali koguti välitöödel Trondheimis ja Skype’i teel. Rakendati poolstruktureeritud intervjuud, peamised teemad käsitlesid kodutunnet, immigrandiks olemist, kultuuribarjääride ületamist, pereelu ja tööalast eneseteostamist. Tulemuste analüüs näitab, et

- valdav osa vastajaid mõtleb kodu all kohta, kus elab tema pere ning see koht võib asuda ükskõik millises riigis;
- vastajad ei tunne end immigrantidena, vaid pigem maailma kodanikena;
- norra kultuurist on üle võetud positiivne suhtumise mitmekultuurilisse ühiskonda, kvaliteetaja väärtustamine ning Põhjamaades domineeriv vabastiil (*casual*);
- pendelrändajad ja alaliselt ümberasunud vastajad tähtsustavad norra keele oskust erinevalt: esimesed ei pea seda eriti vajalikuks, teiste arvates sõltub ühiskonnas kohanemine ja karjääri edukus eelkõige keeleoskusest, lisaks on keele oskamine prestiižne.

Välitööde käigus ilmnes, et meetoodika, mis on pikema aja jooksul välja kujunenud nende diasporaaestlastega töötamiseks, kes lahkusid Eestist seoses Teise maailmasõjaga, pole muutumatult ülekantav uutele väljarändajatele. Teise maailmasõja pagulased ja nende järglased on viimaste aastakümnete jooksul harjunud oma isiklike lugusid avalikkusega jagama, kuid uued väljarändajad suhtuvad sellesse ettevaatlikult, kuna neil puudub varasem kogemus. Selle tõttu pidas suur osa vastanuist oluliseks kinnitust, et nende anonüümsus on tagatud. Kontaktide loomine võimalike intervjuueeritavatega eeldas Norra eestlaste Facebooki

grupiga liitumist ning põhjalikku postitust kavandatava projekti kohta. Sellele järgnes pikk intervjuu-kokkulepete sõlmimise periood postituse laikijatega; oli keeldujaid. Mitmed, kes nõustusid projektis osalema, tõdesid hiljem, et vestlus oli kasulik, kuna see aitas neil iseenda jaoks selgelt sõnastada vastused mitmele probleemile, mis paratamatult kaasnevad võõrsil elamisega.

RAAMATUESITLUSED

Tõnno Jonuks (Eesti Kirjandusmuuseum):

Tõnno Jonuks (2022). *Eesti muinasusundid*. Postimees Kirjastus

Galina Ponomarjova (Tallinna Ülikool):

Аурика Меймре (2022). *Лику периодики. Десятилетие “междоусобных войн”: к истории русской периодической печати Эстонии 1917-1927 годов*. Тлн: Авенариус;

А. А. Данилевский, С. Н. Доценко (toim) (2022). *Культура русской диаспоры: темы и вариации: сборник статей*. Москва: Наука

Kadri Tüür (Tallinna Ülikool):

Keskkondlus. Ajakirja *Methis* (2022) viimane erinumber

Helle Metslang (Tartu Ülikool):

Metslang, H., Norvik, M., Kalnača, A. (2022). *Insights into the Baltic and Finnic Languages*. Berlin, Germany: Peter Lang Verlag. <https://www.peterlang.com/document/1244112>

Mare Kõiva, Liisi Laineste, Piret Voolaid
(Eesti Kirjandusmuuseum):

EUTK lõppkogumik *Dialogues with Estonia*. Ajakirja *Folklore: Electronic Journal of Folklore* (2023), EUTK erinumber

MÄRKMED
